

GOSPODARSKI ATLAS SVETA

Vladimir Bonač

Starejši lahko v neki meri upravičeno zavidamo današnji mladini. Spominimo se samo, kako puste so bile prirodozlovne in zemljepisne ure, ko so nam razlagali o pticah ali o daljnih zemljinah, a si jih nismo znali predstavljati. Nikdar nismo videli slik drugih narodov, razen nekaj slabih v šolskih knjigah: kakšni so ti ljudje, kako živijo, kaj ustvarjajo. Ne rečem, da se nismo precej naučili, toda pouk ni bil nazoren in privlačen, kot ga želi in potrebuje mlad, razvijajoč se duh.

Sedaj uče drugače. Pouk poživljajo radijske ure, ponekod tudi filmi, v Ameriki celo televizija. Kemični in fizikalni laboratoriji so opremljeni z desetinami aparatov, ki vzbujajo in jačajo smisel za lastno ustvarjanje. Poleg šolskih knjig, ki so tehnično vedno bolj izpopolnjene, izhaja vrsta drugih, kjer najde učeča se mladina mnogo dopolnil k šolski razlagi in na potkov za študij in delo.

Ti zakladi znanja pa niso namenjeni samo mladini, ampak prav tako odraslim. Novi izumi, spremenjena tolmačenja dosedanjih mnenj, iskanje potov na vseh področjih človeškega delovanja, ki je intenzivno, kot ni bilo še nikdar, ker sodelujejo v tem procesu narodi, ki doslej njihova beseda ni imela veljave, in družbeni razredi, katerih glas so dušili, poslužujejo se modernih tehničnih pridobitev, vse to povzroča, da se širi književna produkcija v nedogled. Slovenci smo pred sto leti premogli komaj nekaj desetih knjig, ki niso bile nabožne ali leposlovne; zdaj pa skušamo držati korak z drugimi narodi. Žal se nam to ne bo nikdar posrečilo v celoti, ker smo majhni in ni pri nas toliko odjemalcev specialnih del, da bi se jih splačalo tiskati. Toda ne smemo biti malodušni. Dovolj je področij, kjer je vredno zorati brazde! Tam ne smemo popustiti, ne smemo se dati prepričati, da smo majhni in da to za nas ni potrebno.

V mislih imam knjigo »Gospodarski atlas sveta«, ki ga je sestavil in narisal profesor Stane Zrimec, izdala pa Državna založba Slovenije. Ta atlas je nekakšen otrok geografsko-statističnega priročnika, ki ga je sestavil profesor Zrimec skupaj s prof. Potočnikom in ga je lani izdala ista založba.* Ko je zbiral statistične podatke, se je profesorju Zrimcu, ki je po poklicu geograf, zbudila misel, da bi jih prenesel v pregledni obliki na zemljevid zemeljske oble. S tem bi dobili uporabniki »Sveta v številkah« grafični pripomoček za boljše razumevanje številčnih podatkov, koristil pa bi tudi tistim, ki se zadovoljujejo s približnim znanjem, kakršnega dá zgolj pogled na slike. Tako je sestavil in narisal 12 kartogramov, ki zaslužijo temeljitejšo presojo po vsebini in po načinu prikazovanja.

Pomen kartogramov

Ljudje smo vezani na zemljo. Iz tega temeljnega dejstva izhaja vrsta drugih, predvsem to, da je mogoče vse, kar so ustvarili, prikazati v zvezi s krajem, kjer je nastalo. Zavedlo bi nas predaleč, če bi govorili o grafičnem

* Prim.: Prvi slovenski geografsko-statistični priročnik, Novi Svet 1952, 355.

predočevanju pojavov, ki niso odvisni od ljudi, čeprav so tudi ti važni in zanimivi. Omejimo se na najbolj znane. Vsi vemo, da ljudje niso enakomerno naseljeni po vsej zemlji, temveč jih je več v rodovitnih ozemljih, kjer je ugodno podnebje in voda, kot v višavjih in pustinjah. To temeljno dejstvo pa postane naravnost otipljivo, če je narisano. Gostota točk, ki predstavljajo določeno število ljudi, takoj vsakogar pouči, kje živi mnogo ljudi in kje so redko naseljeni. Tisti, ki je vrisal točke v zemljevid, je s tem ustvaril kartogram. Seveda so ti najrazličnejši. Zemljevid lahko predstavlja pokrajino, državo, celino ali ves svet, točke ali črte pa ljudi ali karkoli drugega, n. pr. domače živali, industrijska podjetja, kulturne ustanove itd. Kartogrami so že ob mnogih priložnostih opravičili svoj obstoj, saj govore neprisiljeno in za vsakogar razumljivo. Zato nam je žal, da so tako malo znani in jih uporabljajo samo statistiki ter geografi. Z njimi bi lahko proučili mnoge socialne in kulturne pojave. Vzemimo kulturni vpliv časopisov. Kako daleč segajo, koliko jih pride v posamezne kraje, kje jih je najmanj? Če bi narisali njihovo razširjenost za zemljevid LRS ter izračunali, koliko strani tiska pride v posameznih krajih na prebivalca, bi dobili zanesljivo podlogo za analizo vzrokov, ki so oblikovali stanje, ter bi lahko ukrenili, kar je potrebno, da se izboljša. Prepričani smo, da bi se pokazale naravnost kričeče razlike, ki bi pojasnile ali vsaj pomagale pojasniti mnogo problemov. Seveda bi se motil, kdor bi pričakoval od kartograma, da bo razodel problem. Le jasneje in določneje ga bo pokazal in s tem olajšal pot k pravilni razlagi.

S tega vidika je treba presojati tudi »Gospodarski atlas sveta«. Kdor ne pozna ozadja o razvoju posameznih gospodarskih pojavov, mu bo atlas le potešil radovednost ali mu dal nekaj približnih spoznav. Tistemu pa, ki bo videl za zemljevidi in grafičnimi znaki bistvo pojavov, ki jih le-ti predočujejo, se bo odprlo bogato polje za razmišljanje in globlje dožemanje njihove medsebojne povezanosti ter vpliva na razvoj človeštva.

Mimogrede je treba omeniti, da večina grafikonov v atlasu niso pravi kartogrami. Mednje se štejejo le štirje uvodni, ki kažejo porazdelitev prebivalstva in površin. Vsi ostali so (razen delno) tako imenovane diagramske karte, to je v zemljevid vrisani grafikoni. Vendar označujemo na splošno tudi te kot kartograme.

Vsebina

Po avtorjevi zamisli je to gospodarski atlas. S to označbo je izločil iz njega običajno vsebino zemljevidov, ki kažejo relief, ter je pridržal samo osnovno karto sveta, ki kaže njegovo politično razdelitev. V to karto je vrisal grafične znake, s katerimi je predočil gospodarske pojave, ki so se mu zdeli važni in za katere je našel podatke. Želeli bi jih še več, toda tega ni mogel storiti. Za takšno delo je še prezgodaj. Medtem ko je na razpolago obilo podatkov o manj pomembnih področjih, jih še ni za zelo pomembna, ker jih je težko zbrati po vsem svetu po enotnem kriteriju.

Vsebino je razdelil na naslednja poglavja: Uvod, kmetijstvo, energetski viri, rudarstvo, metalurgija, predelovalna industrija in promet, kmetijstvo, to pa še posebej po splošnih podatkih o poljedelstvu in živinoreji, o izdelkih

in sorodnih panogah. V uvodu so politična karta sveta, razdelitev prebivalstva, klimatske in vegetacijske karte, ki kažejo razporeditev zemeljske površine po kulturah.

Proti razdelitvi snovi bi se dalo ugovarjati s teoretičnega stališča in postaviti načelo, naj kažejo kartogrami v zaporedju proizvode po stanju njihove predelave. Avtor naj bi začel prikazovati ležišča rudnin in plodnost tal, potem bi prišel preko pridelkov in prvotnih izdelkov do predelanih proizvodov (po kompliciranosti predelave) in nato do tehnično-gospodarskih pojavov, ki niso več neposredno vezani na surovine, temveč so izraz opredeljujočih pogojev (narodni dohodek, plačilna bilanca, življenjski standard ipd.). Koristilo bi, če bi avtor izpustil nenavadne in za nas manj pomembne podatke, n. pr. o pridelku manioka, ter namesto njih uvrstil važnejše, n. pr. o skupni vrednosti kmetijske proizvodnje na 1 prebivalca v posameznih državah ipd. Vidi se, da je gradivo samo diktiralo izbiro in ne avtor. Čeprav je res, da bi nam bolj ugajal popolnejši in smotrnejši atlas, pa je prav tako res, da so naše pripombe le načelne in verjetno večini ne bodo zmanjšale veselja in užitka, ki ga bodo imeli ob prebiranju.

(Dalje sledi)

Danes smo sicer državni narod, vendar drame, ki jih gledamo ali vsaj beremo v rokopisu, zbuja jo še vedno vtis, da so pisane v podstrešnici ali v krčmi. Vrhu tega je danes glede komedije še nov problem, ki ga preje ni bilo: kakšno obliko bo imela v brezrazredni ureditvi družba, to je skupnost za blaginjo naroda in države zainteresiranih in odgovornih ljudi? Od ustvaritve te družbe in njene oblike bo odvisna tudi usoda naše komedije in drame.

Vladimir Kralj.

POROČILA

GOSPODARSKI ATLAS SVETA

(Nadaljevanje)

Vladimir Bonač

Grafično prikazovanje

Človek bi na prvi pogled sodil, da je gospodarski atlas geografsko delo, pa se hitro izkaže njegova statistična narava. Geografiji pripada le mreža in bistvena lastnost kartogramov, da kažejo zemeljsko razporeditev pojavov. Vse ostalo je zgolj v grafično obliko preveden jezik števil. Množica diletantskih statističnih črtežev, ki se vedno znova pojavljajo, in široka publiciteta, ki jo bo atlas dosegel, narekujejo strožjo presojo izvršenega dela.

Z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da je avtor svojo nalogo prav dobro rešil. Nekatere risbe so naravnost izvrstne in kažejo, kakšne si želimo povsod, kjer uporabljajo grafikone za nazornejšo predočevanje namenov.

Za osnovo je profesor Zrimec izbral projekcijo zemeljske oble, ki je dokaj nenavadna in je marsikdo ne bo takoj razumel. Svet se nam vidi kot da bi bil iz štirih, drug v drugega prehajajočih krhljev. Na ta način so odsekana morja, naravnost plastično pa izstopajo zaradi zemeljske zaokroženosti ne-preoblikovane zemljine, razen Azije, kjer je severni del zožen, kar pa pri tej karti ne moti, ker tam ni pomembnih gospodarskih panog. Opisana projekcija se je v svetu že uveljavila. Seveda pa je tudi pri tej projekciji neizogiben »enfant terrible« Evropa. Na majhnem zemeljskem delu je nakopičenih toliko ljudi in toliko proizvodnih sredstev, da ni druge pomoči, kot da ostane Evropa na glavni karti bela ter dobi svoje posebno častno mesto pod njo, kjer kaže karta v večjem merilu položaj po posameznih državah.

Avtor je stal pred težko odločitvijo, kateri geometrični lik naj uporablja, da bi porabil čim manj prostora in da bo čimbolj nazoren. Odločil se je pravilno za krog, ki pa ima veliko slabost. V legendi je sicer naznačeno, kolikšna je enota, n. pr. 1 milijon ton, toda kdo more presoditi, ali je konkretni krog od merila enkrat ali ena in polkrat večji? Tako je nastal položaj, iz katerega sicer vidimo, da je pojav nekje večji, drugod manjši, ne vemo pa za kolikokrat. Kdor se zadovolji s približnim vtisom, ne bo pregovarjal. Toda

večina tistih, ki ne bodo uporabljali atlasa le za potešenje radovednosti, temveč za pridobivanje znanja, bodo spraševali po absolutnih številkah. V njem jih bodo zaman iskali; seči bodo morali po drugih pripomočkih (v kolikor so jim dostopni). V tem vidimo največjo hibo dela: zamišljeno je kot dopolnilo, toda od nikogar ni mogoče pričakovati, da bo imel doma zbirko različnih strokovnih knjig. Vsaka naša izdaja mora biti samostojna celota. Avtor je vložil precej truda v zbiranje in preračunavanje števil. Če bi bile te objavljene na koncu knjige, kar bi zavzelo komaj nekaj strani drobnega tiska, bi delo mnogo pridobilo na uporabnosti.

Ne glede na uporabljeni geometrični lik pa se je pojavil nov problem v zelo neenakomerni zemeljski porazdelitvi gospodarskih pojavov. Le malo jih je, ki so dokaj enaki. Mnogo več je tistih, kjer prevladujejo posamezne celine ali celo države. Najbolj drastičen je prikaz ozemelske razdelitve avtomobilov. V ZDA jih je toliko, da prekrije krog skoraj vso severno Ameriko in sega še daleč v Tihi ocean. Še bolj zapleteno je bilo prikazovanje pojavov, ki so zelo pogosti v sosednih deželah. Priznati je treba avtorju, da se mu je na splošno posrečilo prikazati, v kateri deželi nastopajo. Če tega ni mogel s samim položajem krogov, jih je lepo prepletel (n. pr. proizvodnja cementa v Evropi) ali označil dežele z besedami (n. pr. proizvodnja kroma).

Glavne kartograme posrečeno dopolnjuje vrsta prav lepih grafikonov, ki kažejo položaj v posameznih deželah. Koder je mogel, je avtor prikazal tudi stanje v FLRJ in svetovno povprečje. Žal moramo ugotoviti, da je ta dva, za nas najvažnejša primerjalna podatka, vidno označil samo v enem primeru (število govedi), drugod pa ju mora oko iskati, včasih prav dolgo. Večinoma je prikazal, koliko ljudi pride na enoto proizvoda, na eno žival in le izjemoma, koliko enot pride na 100 (1000) prebivalcev. Prvi način je starejši, toda bolj razumljiv in včasih primernejši. Vprašanje, koliko ljudi odpade na 1 osla, nekako še gre; kako pa bi bilo slišati: Koliko oslov pride na 1000 ljudi?

(Dalje sledi)

POROČILA

GOSPODARSKI ATLAS SVETA

(Konec)

Vladimir Bonač

Napake

Razumljivo je, da tako obsežno delo ni ostalo brez napak, za katere pa naj takoj poudarimo, da niso bistvene. Našteli smo samo nekaj tistih, ki jih je mogoče takoj opaziti. Če bi hoteli natančno pregledati vsebinski pomen grafikona, n. pr. ali ustreza velikost kroga velikosti določenega pojava, bi morali razpolagati z gradivom, ki ga je imel avtor.

Naslovi so preveč razvlečeni. Pri poljedelstvu se stalno ponavlja »Razporeditev pridelka (n. pr. krompirja) v povprečju let 1946/49.« Razumljivo je, da gre za razporeditev, saj je to namen atlasa. Preprost naslov bi bil jasnejši, n. pr.: »Krompir«, v podnaslovu pa z majhnimi črkami pojasnilo: Povprečni pridelek v l. 1946—1949.

Bela barva v grafikonu vedno pomeni, da pojava ni. Zato lahko vkljub pojasnilu pride do napačnega tolmačenja, če se ta barva uporablja tam, kjer je podatek neznan, n. pr. pri deležu kmetijskega prebivalstva. Površni bralec bo dobil vtis, da v Afriki skoraj ni kmetijskega prebivalstva, ker je večinoma bela. V takšnih primerih si je boljše pomagati z grafičnimi znaki, n. pr. majhnimi vprašaji, ki takoj povedo, da ni podatkov oz. so nezanesljivi.

Podobno je pri krogih, ki prikazujejo svetovno proizvodnjo posameznih izdelkov. Nekateri so sestavljeni iz popolnih podatkov, drugi pa iz nepopolnih, ponajveč brez sovjetskih. V takih primerih nastaja kljub pojasnilu nepravilna predstava, ki se utrdi in jo je težko odpraviti. Isto velja za grafikone, kjer so prikazane samo nekatere države, medtem ko ni narisani položaj v mnogih državah, za katere bi želeli pojasnilo, in ne vemo, kam naj jih uvrstimo.

Najbolj pomanjkljiv je naslov: »Struktura prehrane leta 1949/50«. Ali kažejo kartogram in grafikoni na glavo preračunane proizvedene ali potrošene količine? To je nedopustno poenostavljenje, ki meji že na metodološko napako.

V več primerih je avtor poleg krogov, ki prikazujejo velikost pojava, narisal tudi majhne kroge, o katerih ni nikjer pojasnjeno, kaj pomenijo. Mislimo, da je hotel s tem označiti področja, kjer pojav nastopa, toda v tako majhni meri, da ga ni bilo mogoče predstaviti z najmanjšim konvencionalnim krogom.

Stolpci niso risani enotno. Nekateri se dotikajo, drugi ne (n. pr. na str. 14 in 15), nekateri so preveč široki in bi bilo mogoče objaviti na istem prostoru mnogo več podatkov. Uvodoma je avtor pojasnil, da je opustil manj običajne in manj znane načine prikazovanja, n. pr. logaritmčne grafikone. S tem je popustil zahtevi po splošni umljivosti, odvzel pa si je bogate izrazne možnosti, ki jih nudijo različni bolj zapleteni načini grafičnega prikazovanja. Počasi bo treba začeti misliti na to, da ne moremo vedno ostati pri najpreprostejših sredstvih.

Knjiga je nadvse bogata in zanimiva, saj lahko tudi pripoveduje o stopnji razvoja, ki jo je doseglo človeštvo v pogledu pridobivanja gmotnih dobrin. Sama po sebi vabi k podrobni analizi gospodarskega stanja v svetu, o katerem pogosto čitamo delne, a le redko kompletne razlage. Obenem pa spodbuja k premišljevanju o sedanji razdelitvi gospodarskih dobrin in o bodočem razvoju. K temu pomagajo podatki o proizvodnji oz. potrošnji na enega prebivalca. Svetovno povprečje, to imaginarno, pa vendar priznано merilo razvoja kaže, kako zelo različna je proizvodnja v tako imenovanih razvitih in nerazvitih državah. Vprav najvišje številke, n. pr.: proizvodnja na glavo v ZDA, Novi Zelandiji in drugod, so merilo in konkretno dosegljivi smoter za države na nižji tehnični stopnji. Kdor tako gleda človeški razvoj in s stališča naprednih družbenih teorij, ki postavljajo kot temelj neprestano večanje proizvodnje, toda brez izkoriščanja človeka po človeku, bo priznal, da smo res šele na pričetku mogočnega vzpona, ki ga je človeštvu omogočila tehnika. Pri tem ga ne bo motila velika razlika med sedanjim položajem na celinah. Za nekatere proizvode obstoji že po naravi monopol. Kakao in kava rasteta samo med povratnikoma, molibdenovo rudo kopljejo le v ZDA ter v nekaterih drugih državah, med katerimi je zelo pomembna Jugoslavija. Toda tudi takšen monopol ni stalen. Novi izumi lahko v nekaj letih spremenijo gospodarsko sliko. Najbolj zgovoren dokaz sta proizvodnja sladkorja in bencina. Do srede 18. stoletja so pridelovali sladkor samo iz sladkornega trsa, ki uspeva predvsem v tropih. Ko so odkrili tovarniško uporaben postopek za pridobivanje sladkorja iz sladkorne pese, se je zrušil monopol dežel, kjer uspeva sladkorni trs, predvsem Srednje Amerike, in danes je nad četrtina sladkorja iz sladkorne pese.

Slično je z bencinom. Še vedno velja monopol področij, kjer so največji petrolejski vrelci, ki dobivajo s tem ekstraprofit (ZDA, Venezuela, Avstralija, Perzija), toda v svetovnem merilu se je njihov pomen že močno skrčil, saj pridobivajo vedno večji delež vsega bencina na umeten način.

Nadvse spodbudno je vprav spoznanje, da blagostanje ni odvisno od zemlje, na kateri živi narod, temveč predvsem od njega samega, od njegove pridnosti in sposobnosti, saj bi sicer morali postati malodušni ob pogledu na velikanski tehnični napredek nekaterih držav, ki je jasno viden iz atlasa. Tako pa nas — če ga pravilno razumemo — le spodbuja k neprestanemu stremljenju navzgor.

Želje

Ni čudno, če se ob takšnem delu rodijo želje, da bi imeli slično tudi za našo domovino. Šest ljudskih republik, ki so med seboj zelo različne v gospodarskem in socialnem pogledu, bi se lahko odlično upodobilo na podoben način. Takšni kartogrami in grafikoni bi omogočili prerez skozi vrsto važnih pojavov, ki bi postali očitnejši in s tem bližji. Njihov vzgojni moment je na dlani, močno pa bi koristili tudi našemu uveljavljanju med drugimi narodi. Podatkov je na pretek. Po našem mnenju je treba zbrati le sodelavce in pričeti z delom. Hvaležnih potrošnikov bi bilo dovolj.

H koncu naj napišemo še misel, ki velja tudi za to delo.

Prav je, da atlas, kjer naj govorijo slike, nima preveč teksta. Toda »Gospodarski atlas« je z besedilom vsekakor bolj skop, kot bi želeli. Razen uvodnega pojasnila ni ničesar, kar naj približa bralcu predloženo snov. Res je, da je bil zamišljen kot pripomoček, vendar bi morala pojasnila obsegati vsaj nekaj strani. Ni nujno, da bi jih napisal avtor. Verjetno bi bilo še bolje, če bi uvod prispeval kdo drug. Francozi imajo lepo navado, da napišejo mlajšim znanstvenim delavcem uvode v njihova dela eminentni kulturni delavci. Seveda se ta običaj lahko sprevrže v zakrito reklamo. Na to ne mislimo. Radi bi le opozorili, da si povprečen čitatelj želi mentorja. Kdo naj bo to pri takšni knjigi, kot je »Gospodarski atlas«? Poročevalec v dnevnem časopisu, ki se mora zaradi pomanjkanja prostora omejiti na nekaj osnovnih dejstev? Revije, ki dosežejo le majhen krog ljudi? Običaj, ki se je udomačil v individualistično nastrojeni Franciji, bi bil še bolj na mestu pri nas, kjer skupnost in sodelovanje nista le pojma, temveč vsak dan na novo očitna stvarnost.

